

ՊԱՏԿԵՐ

ՀԱՆԴԵՍ ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ, ԹԻԻ 22

1 Մարտ 1895

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒԹՅՈՒՆ

ՏՊԱՐԱՆ.

ՃԻՎԷԼԷԿԵԱՆ

Պապե՛Այի ճառտէսի՛թիւ 20

1895

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

1. Վարդապետութիւն ԺԲ. Առաքելոց — Ս. Վ. Ն.
2. Մանր Տեղեկութիւնք — Ս. Վ. Ն.
3. Արեգակնային դրութեան տեղափոխութիւնն միջոցին
մեջ — Ս. Վ. Ն.
4. ՎԱՐՔ Ս. ՄՈՆԻՔԱՅԻ — ՅՈՎՀ. Վ. ԱՔԷԼԵՆ.

Պ Ա Տ Կ Ե Ր

Հ Ա Ն Դ Է Ս Կ Ի Ս Ա Մ Ս Ե Ա Յ

Հիմնգերութիւն Տարի

թիւ 22

1 Մարտ 1895

ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ ԺԲ- ԱՌԱՔԵԼՈՑ

ԿԱՄ

ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ ՏԵԱՌՆ

ԵՐԿՈՏԱՍՍՆ ԱՌԱՔԵԼՈՎՔ ԴԻ ՀԵԹԱՆՈՍՍ

Շարունակութիւն (Պ)

Հրէից պաշտամանց տեղերն՝ բաց ՚ի Տաճարէն՝ երկու ան-
ուամբ կը յորջորջուէին. մին ժողովարան, ժողովուրդ, ժողով
ժողովրդանոց, ժողովետդ (Synagogue) իսկ միւսն՝ Աղօթա-
րան, Աղօթք, Աղօթատեղի, (Proseucha) . առաջինն շատ ան-
գամ կը տեսնուէր նոր Կաթարանին մէջ, իսկ երկրորդն՝ յուզա-
յական պատուէրներու գրութեանց մէջ հազիւ ուրեք կը տեսնուի:

Հրէական ժողովարաններու մէջ Քրիստոնէից խմբուին ու-
րոշակի կը տեսնուի Յակոբու Առաքելոյ թղթոյն Բ, 2 համա-
րէն, յորում այսպէս կը խօսի. — «Երբ մտանիցէ ՚ի ժողովուրդ
մեր այր՝ որ ունիցի մատանի ոսկի եւ հանդերձս պայծառս,
մտանիցէ անդր եւ աղբատ որ ՚ի հանդերձս աղտեղիս»
ասա ժողովուրդ բառիւն ոչ թէ Քրիստոնէից ժողովն՝ այլ ժո-
ղովիտոն պէտք է հասկընալ, ինչպէս հետեւորդէն ալ յայտ է:
Դարձեալ Առաքելոց Դործոց մէջ՝ ԺԵ, 21, Կ'ըսէ. «Զի Մով-
սէս յագգացն առաջնոց ըստ քաղաքաց զքարոզիչսն իւր
ունի, ՚ի ժողովսն ըստ ամենայն շաբաթոց ընթերցեալ»:
Ընթերցուածն յայտնապէս ցոյց կուտայ Հրէական եւ Հեթանոս

(Պ) ՏԵ՝ Պ-ԳԻԵ Ե. Գ-ԵԻ ԸԻ՝ 21:

Հաւատացելոց զանազանութիւնն, որով այս հաւառւածս մի մի-
այն Հրէական ժողովարաններու կը վերաբերի, որք Պաղեստինէ
դուրս՝ յԱնտիոք, յԱտորիս, 'ի Կիւլիկիա՝ հաւատացեալք էին 'ի
Քրիստոս: Այդ Քրիստոնեայ ժողովարաններու մէջ յաւուր չա-
բաթու Մովսիսի Օրէնք կը կարգադրէին: Պետրոսի սոյն խօս-
քըն՝ յազգայն առաջնոց — կը վկայէ՝ թէ ինչպէս 'ի հաւատոս
Քրիստոնէութեան չեկած՝ նոյնպէս զկնի հաւատաւոյն ալ ամեն
չաբաթ զՕրէնս Մովսիսի կ'ընթեռնուին յազգայական հաւատաց-
եալ ժողովարանաց մէջ: Աւելորդ չէ կարծեմ՝ Պաւլոսի առ Կո-
րնթացիս Բ թղթոյն Գ, 14, 15 համարքն յիշել աստէն. —
«Այլ կուրացան միտք նոցա. քանզի մինչեւ ցայսօր ժամանակի
նոյն բող ձգեալ կայ 'ի վերայ ընթերցուածոց Հին Կտակարա-
նացն, եւ ոչ վերանայ՝ զի Քրիստոսի. խափանելոց եւ Այլ մին-
չեւ ցայսօր յորժամ ընթեռնուին զՄովսէս՝ նոյն առաջաստ կայ
ի վերայ սրտից նոցա: Այլ յորժամ դարձցին առ տէր՝ ապա
վերասցի առաջաստն»:

Պաւլոսի այս խօսքն՝ ուղղակի այն հրէական Հաւատացեալ
ժողովարաններուն էր, յորս չաբաթ օրերն Մովսիսական Օրէնքն
կը կարգադրէին՝ եւ ուր Հրէայ երախտից բազմութիւնն կը
զանուէր: Այսպէս Քրիստոնեայ Հրէայք շաբաթ օրերն կը
հաւաքուէին ժողովարանաց մէջ եւ մովստական Օրէնքն ու
մարդարէքն կը կարգային, երգեր եւ Սաղմոսներ կ'երգէին⁽¹⁾:

Հեթանոս հաւատացեալք թրիառութիւն չէին կրեր, Մով-
սիսի Օրինաց պահպանութենէն ազատ էին, չաբաթ օրերուն
ժողովարաններու ընթերցումին պարտաւոր չէին երթալ: Հե-
թանոս Հաւատացելոց համար Շաբաթն օր հանդստի չէր, հա-
կառակ Հրէայ Քրիստոնէից սովորութեանս ինչպէս առաքելա-
կան թղթերէ յայտնի է՝ Հրէայ Հաւատացեալք՝ 'ի հեթանոսու-
թենէ եկողներէ առկի պարտականութիւններ ունէին: Առաի
զանազան կոչումներ սկսան. «'ի քլիատութենէ հաւատացեալք.
Գործ. Ժ, 45. ԺԱ, 2. եւայլն. Կողոս. Գ. 11. Տրա. Ա, 10.
մինչ 'ի հեթանոսաց Հաւատացելոց կոչումն՝ կոմ պարզ Հաւա-
տացեալ, եւ կոմ զկնի՝ Քրիստոնեայ է: Գործ. ԺԱ. 20, 21
26.

(1) Դոքա շաբաթ օրն կը բեկնէին զհաշ, տես Գործք.
Առաք. (Մեր բարգմ.) Ի, 7.

՚ի թլիատութենէ եւ յանթլիատութենէ Քրիստոնէից մէջ վէճն շուտ սկսաւ: Հրէայք կ'ուզէին զերկրորդս պարսաւորել մովսիսական օրինաց, վասն զի աւետիքն Հրէից խոստացեալ էր, եւ կերպով իւրիք հրէութիւնն պահպանել ընդ քրիստոնէութեան, եւ զեկս հեթանոսաց նախ հրէացունել եւ ապա քրիստոնեայ ճանչնալ, այնչափ սաստկացաւ այս վէճ, մանաւանդ Պաւղոսի դէմ, որ ինչպէս յայտնի է՝ շատ Հրէայ Հաւատացեալք սկսան խորշիլ եւ հեռանալ Հեթանոսաց առաքեալէն. Ա. Կոր. Է, 18. — Գաղ. Զ, 13. Գործ. ԺԷ, 4. ԺԸ, 4. եւայլն: Վարդապետարանիս ԺԱ. 15, 19 համարներն այս բանիս ակնարկութիւնն կը թուի:

Վարդապետարանս ընթերցողաց ներկայեցունելէ եւ մեկնելէ վերջ՝ Քրիստոնէական երգ մը պիտի յաւելումք. երկրորդ դարուն կիսուն երկն է այդ Վարդապետութեանս հետ բաղդատելով անոր եկեղեցական լեզուն՝ պիտի տեսնեմք՝ թէ որչափ մեծ է խաիրն երկուքին մէջ, որով աւելի փառս մ'ալ պիտի ունենամք ՚ի նպաստ հնութեան մեր Մատենական Ս. Յուսէփինեայ ջատագովականն՝ որոյ մի մասն պիտի ընծայեմք աշխատութեանս վերջի էջերուն՝ կրնայ նպաստաւոր բաղդատութիւն մ'ալ ընծայել ուսումնասիրաց՝ մեր Գրքուկին հետ:

Եւ որպէս զի Քրիստոնէութեան ամենէն նշանաւոր Յիշատակարանք՝ ամիսի դանուին Ընթերցողաց աչքին ու ձեռքին տակ, Վարդապետարանս եւ Ս. Յուսէփինեայ նկարագրած քրիստոնեայ ժողովն եւ Աբերկիոսի ընծայուած երգն միանգամայն կը հրատարակեմք:

ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ ԺԲ. ԱՌԱՔԵԼՈՑ

(1)

ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ ՏԵԱՌՆ

ԵՐԿՈՏԱՍԱՆ ԱՌԱՔԵԼՈՎՔ ԴԻ ՀԵԹԱՆՈՍԱ (ՅԱԶԳՈ)

Ա. 1 Ճանապարհք երկու են, մի կենաց եւ մի մահու. այլ խտիր մեծ է ընդ այս երկու ճանապարհ:

2. Ձի այս է ճանապարհ կենաց. առաջին, սիրեցես զԱռնուած զարարիչ քո, երկրորդ՝ զընկեր քո որպէս զանձն քո.

3. Եւ զոր ինչ միանգամ կամիս զի մի՛ արասցին քեզ, եւ զու մի՛ առնեն այլոց:

(1) Վերնագիր անուան համար ՚ի սկզբան խօսեցանք արդեն. առաջինն երկրորդին քաղուածոյն է. Առաջինն իբր յատուկ անուն Գրոցս յիշուած է նախնեաց գրոց մեջ, ինչպէս տեսանք:

Ա. 1. Ճանապարհ կը նշանակէ *բէշ*, *կանն*, *էյան*, երաւական եւ արեւելեան բացատրութիւն մ'է Քրիստոնէութեան լեզուին մեջ մտած եւ տակալ գործածուած: Ճանապարհ *անդէմաց*, եւայլն, Ս. Գրոց սովորական բացատրութիւնն է. ճանապարհ *արդարաբէան* (Առակ. Գ, 14. ԺՁ. 31, եւայլն): Նոյնպէս Նոր կտակաց մեջ, Բառնաբայ ընծայուած քղբին մեջ՝ *Կենաց ճանապարհն՝ Լոսոյ ճանապարհ* կը կոչուի, իսկ *Մահո՛ւ Սառնի*:

2. *Սիրեցես* եւայլն, տե՛ս Ղեւտ. ԺԹ. 18: Բ. Օր. Զ. 5: Մատթ. ԻԲ 36 — 40: *Ջարբէլ* +, Աստուծոյ արարչին ծանօթութիւնն է. հաւատքն նորադարձներու համար էական կէտն էր. ինչպէս կը յիշատակէ Տերտուղիանոս *Յշ. աշտիարհութեան* գրոց մեջ, զոր ՚ի վերջ կոյս գրոցս պիտի տեսնամք: Առ այս Վարդապետարանս պատուիրանին առաջին գլխէն կը փութայ յիշատակել *շարբէլ*: Ս. Պատրոս՝ դէռ եւս ՚ի հաւատս չեկող Հրեայքն *Հաւարացեալ* կը կոչէ, իսկ զհեթանոսս *Անհաւար*: (Ա. Կոր. ԺԳ. 22):

3. *Ջոր ինչ մեծագոյն*, եւայլն. նոյն խօսքն հաստատական ձեռովն Ս. Մատթ. Է. 12. կը կարդանք. նոյնպէս Գործոց ԺԵ գլխուն մեջ, ըստ ձեռագրաց ինչ:

4. Եւ այս է վարդապետութիւնն բանիցս այսոցիկ. Օրհնեցէք զորս անիծանին զձեզ եւ աղօթիս արարէք վասն թշնամեաց ձերոց, եւ վասն հալածչաց ձերոց պահեցէք:

5. Զի զինչ շնորհ՝ եթէ զսիրելիս ձեր սիրիցէք. ոչ ապաքէն եւ հեթանոսք զնոյն առնեն:

6. Այլ զուրք սիրեցէք զատկիս ձեր եւ ոչ լիցին թշնամիք:

7. Պահեա զքեզ ՚ի ցանկութեանց մարմնոյ եւ արեան:

8. Եթէ ոք ամիցէ աստակ յաջ ծնօս քո՝ դարձո նմա եւ զմիւսն, եւ եղիցիս կատարեալ:

9. Եթէ ոք տարապահակ վարիցէ զքեզ մղոն մի՝ երթ ընդ նմա եւ երկուս:

10. Եթէ ոք հանցէ զբաճկոն քո՝ տուր նմա եւ զչապիկս քո:

4. Օրհնեցէ՛, եւայլն. Աստ վարդապետարանս՝ պատուիրանն եւ խորհուրդն միասին կը կցէ. զի ՚ի սկզբան կատարելութեան շաւղին հետեւողք եւ պարզ հաւատացեալք խառն էին. ինչպէս եւ Գործոց Բ գլխէն յայտնի է:

Պահեցէ՛ եւ այլն. հալածողաց համար պահելն պէտք է հասկընայ, ըստ օրինակին զոր երմա Գլ. Գ. 7 ցոյց կուտայ. այսինքն այն կերակուրն որ պիտի չուտուի պանոց պատճառաւ՝ բաշխել աղքատաց: Որով թշնամեաց համար աղօթելով եւ պահելով՝ ըստ մարմնոյ եւ հոգւոյ ողորմութեան գործ կատարած կ'ըլլամք յօգուտ ընկերաց:

5. Շնորհ բառն բարե՛ք ըսել է, ըստ Աւետարանաց. առաւել՝ ինչեւ, սեր: Քրիստոնեայք կը պահէին, եւ հրաժարած կերակուրն՝ երբ ոչ հակառակորդաց՝ բայց ՚ի դարձ նոցին կը բաշխէին աղքատաց:

7. Մարմնոյ եւ արեւն, յոյն ունի հայ եւ հարմայ sarkikòs, sòmatikòs յորում երկուքն ալ հարմայ եւս կը նշանակեն. ըստ աւետարանականին եւ հայերէն բացատրութեան՝ զրինք հարմայ եւ արեւն (աշայտեաց թել. այլ հայր ի՛մ) եւայլն. Արդեւ իսկ պարբերութեան իմաստն է մարմնոյ ցանկութիւնքն սանձել:

8. Կարարելու. տես Մատ. Ե. 48:

10. Եթէ ո՛ր հանցէ, եւայլն. Մատ. Ե. 40, կը կարգանք. Եթէ ո՛ր հանցէ ո՛ր դատել եւ առնալ զչապիկն ո՛ր, ըստ ՚ի նա էւ զբաճկոնն. ուս Ղաւկ Զ. 29, կ'ըսէ. Որ հանէ ի թէն զբաճկոնն ո՛ր զ՝ ար-

16. Եւ արկեսդ յանձուի փորձեսցի՝ ըստ գործոցն՝ եւ ոչ
ելցէ անտի՝ մինչեւ հասուսցէ զյետին չորրորդն։

17. Այլ եւ զայտանէ զարձեալ ասացաւ. Թացցի ողորմու-
թիւն քո՝ ի ձեռին քո՝ մինչեւ ծանկցես՝ ում տալ։

Բ. 1 Երկրորդ պատուիրան վարդապետութեանս.

2. Մի սղանանիցես, մի՛ չնայցես, մի՛ զմանկունս ապա-
կանեսցես, մի՛ սղաննիցես, մի՛ զողանայցես, մի՛ մողեսցես,
մի՛ զեղեսցես, մի՛ կրուսանիցես զմանուկն ապականութեամբ եւ
մի՛ սղանանիցես զճնեալն, մի՛ յանկանայցես որ ինչ ընկերի քո,
մի՛ երզնուցուս սուտ, մի՛ սուտ վկայեսցես, մի՛ բամբասիցես,
մի՛ ոխս պահիցես։

անգամ Synokhi բառն գործածուած է, զորս Նախնիք մեր Ս.
Հարր կըռած էն Ղուկասու ԻԱ, 25ի մեջ *ἡμετέρας* եւ Բ. Կոր-
նթաց. Բ, 4ի մեջ *ἡμετέρας* բառով. *ἡμετέρας* կրկնիմաստ. (սրտի).
Φορέετε՝ նարցուփորձն է չարագործին. որով իմաստն է՝ *բռնե-
լա՛նք*՝ հարցաւորէ՛ք *ἡμετέρας*։ *Quadrans*, քառորդ
փողի, բնիսն։

17. *Թացցի*, եւայլն, յայնն ունի *Hidrōsātō*, զոր կը բարգ-
մանեն ոմանք «Թացցի *բարձք* ողորմութիւն»։ Ճշմարիտ աղբա-
տին հետամուտ ըլլալու բացատրութիւնն է. ողորմութիւնդ ձեռ-
քիդ մեջ բացկայ թող, մինչեւ ստուգիւ աղբասն գտնես. կ'եր-
եսի քե հասարակաց առած մ'եր այս։

Բ. Վարդապետարանին երկրորդ պատուիրանն է, սպինքն
Ձոր ոչ կռնս զե արացնն իւր զի՛ առնէր այլոց։

1. Պատուիրան՝ Օրէնքին մասն է. յոգնակի գործածութեամբն
տասնութանեայ պատուիրաններն կը յայտնէ. Մարկ. Ժ. 19, Ըշ-
պատուիրանն *գլխեւ*, *զի՛ շնար*, *զի՛ սպաննէր*, *զի՛ գողնար*, *զի՛ ստա-
վայէր*, եւայլն. իսկ եզակի գործածուած է Պաւլոսի բղբոյն
Հռոմ. ԺԳ, 9. — ըստ մասնակի գործածութեանն։

Երկրորդ բառովն վարդապետարանս առաջին պատուիրա-
նրն երկուքի բաժնած է. առաջին մասն Աստուծոյ. երկրորդն՝
Ընկերոջ։ Առաքեալն վերոյիշեալ տան մեջ կ'ըսէ. *Եւ եթէ այլ
ինչ պատուիրան է՝ յայն բան բռնադա՛նէ, եթէ արեւցեւ զճնէր*։
բարձք *բռնայ* *սէր է*»։

Վարդապետարանս այս երկրորդ գլխով՝ սիրոյ պատուի-

3. Մի լինիցիս երկմիտ, եւ մի՛ երկխօս. զի որովայն մահու երկխօսութիւն:

4. Բան քո մի՛ լիցի սուտ, մի՛ դատարկ, այլ գործով լցեալ:

5. Մի՛ ազահ, մի՛ յափշտակօղ, մի՛ կեղծաւոր, մի՛ չար, մի՛ հպարտ:

6. Մի՛ խորհուրդ չարութեան ունիցիս զընկերէ քումմէ.

7. Մի՛ ատեսցես զոք, այլ մերթ զայս ոք կշտամբեսցես եւ մերթ ընդ այն ոք աղօթս արայցես եւ առաւել քան զանձն քո սիրեսցես:

րանն այսպէս բացասական կերպով կուտայ. զի առեւ շար. բաց ի վերջին 7 երրորդ հատուածին մի մասէն. իսկ առաջին գլխով բարեգործութիւնքն յիշատակեց:

2. Մի՛ աշուճեւ, եայցն. Մարկոսի յիշատակածին հակադիր կարգան: Ս. Մատթէի ԺԹ, 18, Մի՛ աշուճեւ, զի շար. եայցն. Թեպէտ եւ վարդապետարանիս աստէն յիշատակած բոլոր մեղքերն Նոր Կտակարանին մեջ կը կարդացուին, սակայն Մարկոսի՝ Պառլոսի՝ Մատթէի եւ նման հատուածներուն մեջ ամենքն խմբովին չեն գտնուիր, վասն զի մասամբ մը յիշատակուած է Տասնաբանեայ պատուիրանն: Աստուածաշնչին վրայ յաւելուած ըրած է վարդապետարանն. բայց եւ այդու չորրորդ պատուերն յիշատակած չէ:

3. Երէիս հաւասար է երէքանէ. Ա. Տիմ. Գ. 8. Նշանդէս եւ շար. աշուճեւ, զի երէքան, զի բնեւեւ, եայցն. երէքան բարոյական մտօք է, այսինքն՝ կեղծ, երկղիմի, եայցն:

4. Դարբնի. այս խօսքերն ոչ քէ լաւ խօսող եւ զկատարող անձանց համար է, այլ անեղի խոստման հաւատարիմ զընուելու նպատակաւ:

7. Առաւել քան շնչն քո. տես Յովն, ԺԵ, 13. ուր կ'ըսէ Փրկիչն. Մեծ եւ քան շնչն քո ոչ ոք առնէ՝ եւնէ շնչն էւր դնէ ի վերայ բարեկամաց էւրոյ. ինչպէս ինքնին իսկ Յիսուս փորձով ցոյց տուաւ: Միայն զարմանալի է այսպէս ընդդէմ եղբօր մեծամեծ մեղքերուն ծայրը հանդիպելն այս մեծ բացատրութեամբ սքանչելի սկզբանս:

(Շարունակելի)

Ս. Վ. Ն

ՄԱՆՐ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՔ

Արտաման. — Ամենէն կարծր մարմինն է, կը դժէ ամենն
 և ոչ մէկէ կը դժուի: Mohs տաճն աստիճանի ըստնաճ է մար-
 մնոց կարծրութիւնն, վերջինն է Արտամանն, որ միայն իր փո-
 չիւով կը յղկուի:

Դիւրարեկ է, հարուած մը հազար կտոր կ'ընէ: Խտութիւնն
 հաւասար է 3 52, կամ 3, 53ի: Բիւրեղացած զուտ բնածուխ է.
 որեւէ թթուաի մէջ ոչ կը հալի, ոչ կը լուծուի: Թթուածնի մէջ
 կը բորբոքի և բնածխական թթուա կ'արձակէ: Գոյն չունի (նո-
 հանրապէս. երբեմն տոպազիոնի գեղնութիւն կ'ունենայ, երբեմն
 վարդագոյն, մերթ կանաչ է, հազուադէպ է կապոյտն: Հնդկա-
 կան դետերուն մէջ՝ Պրազիլիա և Ուրալ լեռանց վրայ՝ Բա-
 րեյուսոյ զլուխն, և այլն, կը գտնուի: մերթ բիւրեղացեալ և
 մերթ անձեւ բոլորչի:

Կը չողայ լուսաղնցուղ՝ լուսոյ մէջ, կը բեկեկէ և կը ցրէ
 լոյսն, երբ ճարտար հասմամբ յղկուի՝ լոյսը կը ծափանի, կը
 ծփծփայ, կը խաղայ մէջը. առ այս ամենէն ընտիր գոհարն է:
 Բայ ի յումպէս զարդարանքէն աղամանն կը ծառայէ նաեւ՝
 մասնաւորապէս սեւ և անթափանցն՝ որ բոլի մեծութեամբ կը
 գտնուի երբեմն՝ կարծր ժայռերն ծակելու, ինչպէս հատաքարն:
 Քարահատերու մէջ ստէպ սեւ աղամանով ծակ մը կը բանան
 և ապա բոլոր ժայռն դիւրաւ կը փշրեն: Այսպէս ծակած և
 փապուղի մը բացած են Սընի (Cenis) լեռան տակ, որով Մո-
 տան և Պարպունէ՝ իրարու կապուած են Ալպեանց տակէն չո-
 դեկաւքի դժով մը: Իտալիա և Գաղղիա իրարու հետ կ'յուե-
 լով:

Դարձեալ ժամացուցադորձութեան մէջ կը ծառայէ աղա-
 մանն, լիտանց ական տեղ: Նոյնպէս ապակի կարելու համար:
 Աղամանի սկզբան և ծալման վրայ խօսիլ չենք կրնար.
 վառն զի չենք դիտել: Կարծիք են բոլորն ալ:

Երկու ձեւով կը կարեն աղամանն: Վաւրէնի (Rose) և
 Ծաղկաւ (Brillant)՝ Վարդենիկն բրգածեւ է, եռանկիւն եջերով
 (facette), իսկ խարխոխն լայն ու տափարակ է. որ ակնաւորէն

(monture) մէջ կը ծածկուի Մ'ինչ շողշողունն գրեթէ հակառակ զիրքն ունի. զազաթը պզտիկ տախարակաւ, որ է Տափ (Table d'un brillant). իսկ կողմնակի, չրջապատուալ էջեր եւ իսկ ընկնիսն բրդածեւ:

Աղամանդներու մէջ մեծութեամբ եւ հատմամբ հռչակաւորքն են

1. Արքայապետն (Régent) Գազզիոյ, Լուվրի թանգարանին մէջ է այսօր. աշխարհիս ամենէն գեղեցիկն: Չկարուած 410 կերատ կը կշռէր. (1 կերատ = 0 կրմ. 20275). իսկ այսօր 136 կերատ 3/4 որոյ Գինն է 6 է մինչեւ 12 միլիոն ֆրանք:

2. Քոնէ—Նուր (լուսաւոր լեւ), Անգլիոյ Արքայականն՝ Լա-հորի հնդիկ արքային էր, որ 1850ին անցաւ անգլիացւոյ եւ նուիրեցին Վիկտորիա կայսրուհւոյն: Չկարուած 186 կերատ էր իսկ հիմակ 106 կերատ: Շատ ջինջ էլ այլ մոխրադոյն եւ աւասաւոր. արժէքն կը թուի 3,500,000 ֆրանք:

3. Մէքն Մուլ. Մոզոններու կայսեր. այսօր կորսուած կը կարծուի. 280 կերատ:

4. Ռուսիոյ աղամանդն 195 կերատ. որ Պարսից Շահին էր, եւ 1772ին Շաֆրազ անուն Հայէ մը գնեց Կառաբինէ Բ. Ռուսիոյ Կայսրուհին 2, 500,000 ֆրանքի եւ 100,000 ֆրանք սոյ ճամբու իրր ծախք վճարեց:

•••

Ամբ. — (Ambre կամ succin). — Սաթր կազմուած է բնածխէ (80, 50), ջրածին (7, 31), թթուածին (6, 73), եւ հանքային նիւթոյ ուրիշ խառնրդէ մը:

Նարնջադոյն մարմին մ'է, խմային, 287 ° ջերմութեամբ կը հալի. կը վառի տխրժեկի հոտ արձակելով: Շփմամբ կ'ելեկտրանայ. կարծրութիւնն է 2 կամ 2, 5. սնդութիւնն՝ 1, 08: Պաղլիկ ծովուն եզերքն չառ տոտա է. չառ հին ժամանակէ ծանօթ էր հոն: Սաթին երրորդային դարու Սոճի (pin) ծառերուն հոյզն եւ խէմն է. ծառն կը կոչուի Սաթաթին սոճի (Pinus succinifer). Շատ անգամ խէմն չկարծրացած մանր ճճեակներ ինկած են մէջն եւ հոն թանտուած:

Բրուսիոյ մէջ Կապոյա հող կոչուած խաւին մէջ 1, 50 մեղրէ մինչեւ 6 մեղր բարձրութեան տակ կը գտնուի Սաթա-

ծին խաւն, խաւն ծովային ձճեաց եւ զեռնոց եւ բուսական մնացորդաց հետ:

Բրուսիա տարեկան 175,000 հազարակրամ սաթ կը հանէ, հազարակրամն ըստ զեղեցկութեանն 25 է մինչեւ 180 Փրանք կ'արժէ: Տեսակ մ'է նաեւ Սիւ սաթն:

Եգիպտացիք եւ Ասորեստանի բնակիչք եւ Քաղզէացիք չատ համբաւ ունէին հին ասուն սաթագործութեան մէջ: Դեռ եւս մինչեւ այսօր Արեւելքի մէջ ծխափողի համար սովորական գործածականն է: Երբեմն արձանիկներու ալ չինութեան եւ արուեստներու եւ բժշկութեան նիւթ:

• •

ԼԵԶՈՒՍԲԱՆԱԿԱՆ

Abaque. — Abacus. — Abax բառին արուած հետաքրքրական մեկնութիւնն՝ անշուշտ ինչպէս ինձ՝ հետաքրքրական եւ զարմանալի պիտի թուի նա եւ Ընթերցողաց:

Սա զանազան իմաստներով կը գործածուի եւրոպական լեզուաց մէջ. առաջին իմաստովն է՝ Ալեքսէ, Ափսէ, որու վրայ օրտկան բմպեղեաց՝ գինւոյ եւ ջրոյ անօթներն կը գնէին. եւ այդ ափսէն իբր որոշիչ չափ մը կը ծառայէր: Բ. Աղետաւան (dame) կամ Գաբաշին այդ խաղու եւ սատրնջի: Դ. Դարձեալ տախտակն որու վրայ զրամ կը համրեն, Տախտակ՝ հայերէն: Դ. Կերակուր տանել բերելու Խանէն: Ե. Թաւաշին, (սիւններու), որու վրայ կը հանդէի յառիժարն: Զ. Տախտակն վաշտով կամ մօրբով ծածկուած՝ ուր կը դժէին կը ձեւէին չափազէտք զանազան պատկերներ: Այս վեց իմաստներուն վրայ ալ եթէ քիչ մը ուշադիր դանդախեմք՝ արուած բառական եւ արմատական մեկնութեան վրայ պիտի զարմանանք չատ: Ահաւասիկ.

«Այս Abaque բառին արմատն է՝ սանսկրիտ Է-Բ (bhag), զանդիկ Է-Բ-Կ (abaksh), հայերէն Բ-Կ-Է (bashkh-el), Կոպտերէն Բ-Գ (boggh). = ամենուն ալ նշանակութիւնն Բ-Գ-Է է:

«Հայերէն Բ-Է-Է (bek-bek-el), սանսկրիտ Է-Բ-Ա (bhag-a), զանդիկ Բ-Գ-Ա (bagh-a), ճան՝ Կոպտարէն Գ-Գ-Է (pogh-e), ճան՝ Գաբաշին:

Բաշեէլ եւ Բէլբէլէ հայերէն բառերն ամենէն աւելի կարծեմ թէ ճարտարութեամբ գտնուած եւ գործածուած են հոս. իմաստէն բացարձակ յայտնի է՝ որ բաժանման եւ մասի խնդիր է. իր վեց իմաստներուն առմանց մէջ ալ մասի եւ բաժանման իմաստ ունենալն աներկբայելի է. առ այս կը զարմանամք՝ թէ ինչո՞ւ հայերէն լեզուի մէջ սովորական Բաշ բառն եւ ածանցքն միայն զանդիկ բսելով անցեր է. եթէ Բաշ, Բաշէլ, Բաշոր, Բաշ-Յաշէ, եւայլն, զանդիկ Բաշ բառէն ունին ծնունդ, Բաշեէլ, Բէլբէլէ որ բառէն. եւ կամ թէ լաւ եւս՝ ինչո՞ւ:

Նոյն բաշխման իմաստն ունին նաեւ Պաշէլ (Abaque à lire) եւ Աշէսաշ. որու զիմաց անշուշտ կոպտական Kob բառին հետ՝ զուցէ թէ կրնար դնել Պաշէլ (Պաշկ-եւ) հայերէնն:

•••

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

Երկու գիտնականներ Պ. Em. Burnouf եւ Jacoliot իրենց աշակերտներով հանձարեզ գիւտ մը քարոզած են. «Մարիամ Աստուածամայր իրական անձնաւորութիւն մը չէ, այլ Պուստա Սաքիամուռի մայրն. վասն զի տոաջինն լատիններէն լեզուաւ Maria կը կոչուի, իսկ երկրորդն՝ Marya. ուստի Մարիամ Մայա անունէն ծագած է, առանձին անձ մը չէ»։ Ի՞նչ կ'ըսէք այս վրեժմ տրամաբանութեան:

Պուստայական կրօնքն Քրիստոնէութենէ առաջ կար թէ ոչ՝ կարեւոր չէ մեզի. սակայն Մայա՝ պուստայական հիմնադրին մայրն՝ այդ կրօնքին կաղմութենէն վերջը սկսած է յղանալ, դոյանալ, Սաքիամուռի մայրութեան հրաւիրուիլ, այս անհակառակելի ճշմարտութիւն է: Ուստի քանի որ այսպէս է՝ լաւագոյն չէ՞ արդեօք երբ հարցունեմք յիշեալ Գիտնականաց՝ թէ աւելի բնական եւ բանական ճամբով քաղելու՝ ինչո՞ւ խոտորն եւ խառնակն կ'ընարեն, Մայա անունն եւ պատմութիւնն Աւետարանէն քաղուած չէ՞:

Բայց այսպիսի հարցումն աւելորդ է. վասն զի բոլորիս է աչքերնիս չիտիւ եւ կը տեսնամք՝ որ Պուստայի մայրն անձնականութիւն չունի. այլ ծնող զօրութիւն մ'է աշխարհիս մէջ:

Մայա բառին արմատն Մ և կ'ընդունուի՝ որ արդասաւոր զօրութիւն ըսել է:

Կ'երևի թէ Պ. Burnouf Հրէաստանն Հոռմայ հետ չփոթեր է, կարծելով թէ Ս. Կուսին ծնողքն լատիներէն խօսելով՝ իրենց զաւակին լատինական ծագմամբ անուն տուեր են: Ս. Կուսին անունն Մարէս է՝ այլ Մէրէս, որ է Դշխոյ Ջէ, եւ սեմական արմատ է: Ուրեմն հանդատացիր Պ. Burnouf, ըսէ ընկերացդ թող չյօգնին ընդունայն: Մերիւմ եւ Մայա ոչ նոյն անունն է, ոչ նոյն անձն, ոչ լատիներէն, եւ ոչ ալ միջին Բ գիրը կուլ տրուելիք բան մը:

∴

Կրճախան պար. — Ս. Եկեղեցին իր աւանդական սրբութեանց մէջ Պարն պահպանած է: Կը յիշենք անշուշտ Դաւիթ մարգարէին ոգևորութեամբ պարն Ուխտի Տապանակին տօջեւ, մէկ հատիկ օրինակն է՝ այդ երգօք եւ թմբկօք եւ պարութեւ ըսան Երրայեցիք օրհնել զՏէր երբ ելան Կարմիր ծովէն:

Ս. Եկեղեցւոյ եւ նուիրական Գրոց հակառակորդք՝ ընդգլխախօսելու առիթ մը կը գտնեն հոս ալ, եւ երբ կարող ըլլան կրօնից հիմունքն քննակ՝ կը հանդատանան: Եղիպտական արձանագիրք եւ գրոշմներն նոյն պարերուն օրինակներն ցոյց կուտան մեզ այսօր, ուրեմն Ս. Գրոց յայտնած կրօնքն՝ եղիպտականին քաղուածոյ նմանութիւնն է. կ'ըսեն Բանակրօնք:

Ոչ, չենք հակառակիր: Մարիւմ Ահարոնի քոյրը՝ երբ թըմբուկ 'ի ձեռին սկսաւ պարել, եղած քանչելեաց վրայ յուզումն զգալով, շատ կարելի է՝ այժմ թէ եղիպտական սրբազան պարերն յիշելով զրդուած ըլլար յայդ, բայց ինչ կարելի է հետեւցրնել այտի:

Պարն ըստ ինքեան ապօրէն խաղ մը է: Բաւական է որ բարոյականի օրինաց հակառակի. ցնծութեան ցոյց մ'է: Ուստի երբ Գրոց մէջ որ եւ է պարի յիշատակութիւն մը գտնենք՝ պէտք է որոնենք իմաստն, ուրախութեան ցոյց մ'է, թէ քաւութեան պաշտամունք:

Իսկ եթէ ըսուի թէ Երրայեցիք ըստ ինքեան պիտի չպարէին, կ'ըսենք: Անպարկեշտ պարն ամենուն համար արգելեալ էր. իսկ եթէ պարկեշտ էր պարն՝ Երրայեցիք կրնային պարել:

խիղիցապաշտք՝ ոչ, վասն զի տաաջինք ՚ի պատիւ Աստուծոյ պարկեշտ ցոյց մ'ըրած կ'ըլլային այդու, մինչ երկրորդք՝ զիցական պաշտամունք մը Պարէն կրօնքի սրբութիւնն չնեակիր. այլ կրօնից սրբութենէն՝ պարին պարկեշտութիւնն, օրինաւորութիւնն:

*

Արեգակնային Դրոշման

ՏԵՂԱՓՈԽՈՒԹԻՒՆՆ ՄԻՋՈՑԻՆ ՄԷՋ

Մինչ հնոյն Քաղզէատտանի երկնաբերձ զիտարաններու կատարէն զինսկետք տքնաջան երկնից լուսաղարդ կամարն հետազօտէին, սնհամար չողչողունքն լուռութունջ իրենց յաւիտենական հաստատուն զիրքին վրայ անխորիւս մնացին: Մինչ սոքա եւ ոչ իսկ Մեծին Աստուծոյ արարչական փառաց անկզր վեհութիւնն նկատելու կատկածն երկնած էին այդ բոցալստ լուսոց մէջէն, դոքա ակն յայտնի ցոլացմամբ՝ Ահաւոր Անծառնութիւն եւ նորա ահարկու խորհրդոց հրովարտակ քարոզն կը լինէին: Գաղսնիք եւ մեծ գաղսնիք կը քարոզէին իւրաքանչիւրն. այդ ծածուկն փոխանակ սրսլտելու Քաղզին, այդ խորհուրդն փոխանակ հարցիւրձ ընելու, առեղծուածն փոխանակ լուծելու՝ որով Գանձարանին բանալին պիտի գտնուէր, հոն՝ զըրան զիմաց ջլատեցան, ինկան:

Իւրաքանչիւր լուսաւոր իր պաշտօնն ունեցաւ. իւրաքանչիւր համաստեղութիւն իր Քահանայն, իւրաքանչիւրն ՚ի բաղմաստեղից իր Մեծքահանայն, իր սեղանն, իր տօնական հանդէսներն:

Սակայն չողչողունք չխղեցին իրենց լուծիւնն: Մինչեւ որ Մեծ Անծանութն չերեւէր մարդկութեան մէջ՝ այդ ահեղ բոցերուն կենսատու Արարիչն, Մարդ կարօզ պիտի չըլլար այդ քողին տակ ծածկուած մեծ լոյսն նկատել. մինչեւ որ Անհունն չմօտէր մարդկութեան՝ մեր միտքն երկնային անխօսուն մարմ-

նոյ տնհաս հեռաւորութեան չլացմամբն թաթաղուն խոր թըմ-
րիւրէն չաթափէր պիտի. մինչեւ որ Աննիազն անպարագիր չխթէր
մարդկութեան կողմն՝ բիւրուց բիւր անհամար լուսաւորաց ան-
պարտիակելի միջոցին եւ անսահմանելի ժամանակին մէջ հիւ-
սած սոսկալի պարագիծն պիտի չժուժար Ամնակալին ձեռաց
ճարտարագործն համարել:

Նոսինիք առհասարակ անփոփոխելի նկատեցին զերկինք.
պայծասքն մի մի ոսկի բեւեռներ, Երկրիս գմբեթին՝ Երկնից
կամարին վրայ հաստատուած, հոլովելով մեր աշխարհին շուրջն:

Անաքսիմէն. Եւդոքս, Արիստոտ, Եւկլիդէս երկրաչափն՝ նոյն
կարծիքն ունին:

Առաջին անգամ նախ քան զՔրիստոս 134ին յուլիսի մէջ՝
ըստ ձկնացի տարեկրաց՝ Կարիճ համաստեղութեան ք եւ շ լու-
սաւորաց մէջ ժամանակաւոր լուսակաւ մը տեսնուեցաւ. յոր-
մէ Հիպպարքոս զրգուեցաւ իր սքանչելի երկնացուցական կազ-
մելու, որ այսօրուան աստղաքաշխութեան պատուական հիմանց
մին է: Անկէց ի վեր երկու հազար տարի է, մաս առ մաս՝
քայլ առ քայլ՝ մարդկութիւնն իր ընակարանին դիրքն կ'որոնէ
ու կը ջանայ սահմանել տիեզերաց անհունութեան մէջ:

Մեղմիւ սկսանք իմանալ՝ թէ այդ շողշողուն լուսաւորաց
մէջ կան որ նորածին են մեզ համար, կան որ մնաս բարեաւն
ըսած եւ յաւիտենից անհունին ծոցն վերադարձած են, եւ այս
չարունակի Ոմանց փայլն երթալով կ'աճի, ոմանց՝ մեղմիւ կ'ա-
ղօտի կ'ամհետի Յանկարծ բոլոր մեզ ծանօթներու մէջ անծա-
նօթ մը կ'ըսկսի պլպլալ, հազիւ թէ զարմացմամբ կ'ողջունենք
իւր գալուստն՝ ի կարօտի սրտերն թողլով՝ հրաժեշտի կարծես կը
փոխէ մեր բարեաւն:

Ժէ դարուն սկզբէն ծանօթ են՝ չատ մը բոյքը, որոց ճա-
ճանչն կ'առաւելու եւ կը նուազի: Ի՞նչ է այս խորհրդաւոր եր-
եւոյթն, այս առեղծուածին լուծունն մեր է:

Աստեղաց հեռաւորութիւնն իր ճշգրիտ չափն գտած է այ-
սօր. ամենէն մերձաւորին հեռաւորութիւնն անհուն միջոց մ'է.
լուսոյ ընթացքին վայրկեանական անարկու արագութիւնն իբր
միութիւն անուելով հարաւային կիսագնդին Զիացու համաս-
տեղութեան ան՝ մեր ամենէն մերձաւորն՝ չորսուկէս տարի ժա-
մանակ կը դնէ մեզ հասնելու համար. 43 եռիլիոն հազարամե-
դրն ոչ ինչ մ'է բաղդատմամբ:

Այս ամենն մեծ քայլեր են դէպ յառաջ. իսկ նոցա շարժա-

մոնէքն: Այն կամարն գմբեթածեւ՝ որ մեր զլսուն վրայ ան-
զադար տնաւոր չըջանաւ մը կը պարէր երբեմն, մինչ Քաղ-
ղէական եւ Բաքըրնեան եւ Նեղոսեան Քուրմերն աշտարակ-
ներու եւ տաճարաց ու բրգանց արտեւանէն կը հարցունէին
երկինքն, նոյն բուլբուլաւոր կաճառքն՝ այսօր կը հաւատաէ Գի-
տութիւնն՝ թէ մեր Երկրագնդին երկին չըջաններէն զատ մեզ
նման եւ մեզի հետ՝ սակայն ո՛չ ո՞ր գիտել կարողանայ արդեօք
թէ ո՞ր ուղղութեամբ՝ անծանօթ ճանապարհաւ մը կը զիմն
դէպ յառաջ, դէպ 'ի նպատակն, դէպ 'ի վախճանն, զոր եւ ոչ
մի մարդկային զուլի պիտի հնարի բմբռնել: Այո՛ երկրագնդուս
կը չարմի, օրական եւ տարեւոր չըջանաւ, երկրագնդուս կը
չարմի իր կեդրոնին վրայ՝ Արեգական շուրջն, բոլոր մեր զրու-
թեան մոլորակներն նոյն շրջանն ունին: Լուսինն իր օրական
եւ տարեկան շրջանէն զատ՝ զոր կը զծէ աշխարհիս բոլորն,
ունի նաեւ երրորդ մը՝ Արեգական վրայ մեզ հետ միասին: Ա-
րեգակն իր մոլորակային զրութեամբն Երկրական անհուն
աստարթղին մէջ կը յառաջէ. իւրաքանչիւր համաստեղութիւն
իր արեգակներովն՝ որք հաստատուն կը թուին մեզ՝ կ'ընթանան,
իւրաքանչիւրն կը շարմի, մեզ համար դանդաղաքալ զուցէ,
այլ հաստատ ու անզոյժ գնացքով՝ դէպ յանձմբռնելի Անծանօ-
թըն:

Հալլէյ (Halley) առաջինն եղաւ 1718ին Յուլ համաստե-
ղութեան աշքին Դաբլան կոչուած փայլուն գոհարին եւ Ենկա-
ն եւ Արեգակն սեպհական շարժումն նկատող Քիչ վերջը Դաս-
սինի՝ վերջնոյն խաղալն հաստատեց յատուկ եւ երկար փորձե-
լով: Տովբիա Մայեր (Tobie Mayer) 1760ին 80 լուսաւորաց
շարժման վրայ փորձեր կատարած էր, զորս կեղինկի արքայա-
կան Սոփիոյն ներկայեց:

Անգամ մը կտակածն սկսելով՝ փորձն մասամբ իւրք նպաս-
տաւոր այդ կարծեաց՝ յայտնի է որ մեր զրութեան կեդրոն Ա-
րեգակն նոյն կտակածին պիտի մասնէր: Վասն զի միւսնե-
րու նման լուսաւոր մ'է սա ալ, եւ ոչ ալ անոնցմէ մեծ մարմնով:

Այս կարծեաց առաջին խորհուրդն ունեցան Արաիոյ, Ֆոն-
դրնէլ, Դասսինի, Պրէսլէյ (Bralday) 1748ին հաստատուն լու-
սավառից լուսոյն կրած փոփոխութեան վրայ խօսելով: Արեգակ-
նային զրութեան միջոցի մէջ ունեցած տեղափոխութեան կը
վերադրէ զայդ:

Շատերն այդու դադեցան, սակայն պարզ կարծիք մնաց
այդ, միշտ հետախուզական:

Հակիրճ բացատրութիւն մը՝ սոյն խնդրոյն վրայ:

Երբ շոգեկառքի մէջ կը սուրամք՝ ըստ մեր շարժման մեր-
ձակայ ծառերն կը տեղափոխին, եւ որչափ մեք յառաջեմք՝ ա-
նոնց համեմատական զիրքն կը փոփոխին: Մեզ մօտ եղօլներն
կը խուսափեն, մինչ հեռաւորքն աւելի դանդաղ. իսկ հորիզոնն՝
անշարժ է գոգցես: Երկու. անկիւնաւոր հեռաւորութիւնն՝ որ-
չափ մօտենամք կ'ընդարձակի, եւ ընդհակառակն որչափ հեռա-
նամք կ'ամփոփի:

Մեր խնդրոյն մէջ՝ լուսաւորաց ումանց վրայ տեղափոխու-
թիւն տեսնուած եւ հաստատուած է. ուստի եթէ յիշատակեալ
բաղդատութիւններով կարենանք հաստատել՝ թէ երկնից ան-
հետ եւ անհուն տարածութեան մէջ մաս մը լուսաւորաց ան-
կիւնաւոր հեռաւորութիւնն երթալով կ'ընդլայնի եւ հակառակ
զրիցն կը փակի տակաւ առ տակաւ, ըսելիք չմնար մեր խնդ-
րոյն ստուգութեան, եւ արեւային զրութեան ուղղութեան ըն-
թացքին ալ ծանօթացած կ'ըլլանք:

Սակայն շողչողունք եւ համաստեղութիւնք եւս իրենց յա-
տուկ շարժմանց ուղղութիւնն ունին. որով խնդիրն մէտ 'ի մէտ
կը ճօճէ, առանց կարծուածին չափ դիւրաւ պարզուելու: Ուս-
տի փոխանակ միակ փորձի մը՝ տասն ու հարիւր կարեւոր է,
փոխանակ պարզ հետեւութեան՝ իմաստուն քննութիւն եւ դա-
տաստանն կրնայ վճռել զճշմարիտն:

Այսպէս 1783ին Ուիլհելմ Հէրշել (W. Herschell) քանի մը
լուսաւորաց շարժումն քննելով՝ անըմբռնելի միջոցին մէջ մեր
արեւային զրութեան ընթացքին ուղղութիւնն՝ Վահագն աստե-
ղատան 1 լուսաւորին ուղղութեամբն հաւաստեց:

Արկելանտեր (Argelander) 1830ին նոյն ընթացքին ուղ-
ղութիւնն հաստատեց 390 լուսաւորաց քննութեամբն: Ո.
Սթրիւվ (Otto Struve) 392 լուսաւորներ հարցուփորձեց նոյն հա-
մոզմամբ: Շատերն նոյն փորձերն շարունակեցին եւ վերջապէս
Արակոյ արեւային զրութեան ընթացից ուղղութեան երազու-
թիւնն զէպ 'ի Վահագն համաստեղութիւնն՝ երկվայրկեանի մէջ
երկու մզոն հաշուեց, 10,000 մեղրի մօտ: Շողչողնոց սեպհական
շարժմանց ուսումնասիրութիւնը՝ միայն այն լուսաւորաց վրայ

տեսանելի կ'ըլլայ՝ որոնց շարժումն մեր տեսութեան դժին հետ ուղղահայեաց է. իսկ որոնց որ հակառակ գծի մը վրայ է՝ շատ դժուարին է լուծումն:

Չափաւոր են մեր նիւթական կարողութիւններ, մեր րզգայարանք՝ մեր ջղային ու մկնային զօրութիւնք սահմանաւոր են: Ձայնի մը թոթումունք երբ երկվայրկեանի մէջ 32էն 3600ի հասնին՝ ականջնիս ձայն կը լսէ. աչքն նոյնչափ ժամանակի մէջ 450 եռիլիոնէ մինչեւ 700, 000, 000, 000, 000 լուսոյ ճառագայթին ծածանումն կը պահանջէ, որպէս զի կարենայ լոյսն տեսնել. եւ այս ըսել չէ թէ այդ սահմանէն դուրս ձայն եւ լոյս չըլլայ, այլ մեր զգայարանաց տկարութեանն նըշան է: Որով պէտք է համոզուինք՝ թէ նոյն իսկ մեր շրջուկայն այնչափ զարմանալի է եւ այնքան սքանչելի երեւոյթներ ցոյց կուտայ յարատեւ, զորս մեր անկարողութեամբն չըմբռնելով խաղաղիկ կը նստինք մեր տգիտութեան մէջ, առանց իսկ վրդովելու, առանց բնաւ հետազօտի գրգիռ զգալու:

Չափազանց է ուրեմն մեր գիտութեանց պարծենկոտութիւնն, վասն զի անհրաժեշտ հարկ մ'է՝ համոզուելու ենք՝ թէ զմեզ չընկալաւոր իրաց բացարձակ ծանօթութիւնն չունինք մենք, այլ գիտցածնիս՝ միայն այդ իրաց մեր զգայարանաց հետ ունեցած յարաբերութիւնն է:

Սակայն քանի որ մարդ ենք՝ մեր տկար զգայարանաց արտաքին օժանդակներ կրնանք գտնել. լուսանկարն՝ մեր աչաց անհաս եղած լուսոյ ծածանումունքն մանր մանր կը պատկերէ. նորանոր գիւտեր լուսաւորաց որ եւ է ուղղութեամբ շարժումն՝ մինչեւ իսկ արեւու տարրաքանական կազմութիւնն եւ հեռագոյն վառ գոհարաց քայլերն՝ ճշգրիտ կը նկարեն մեզ:

Լուսապատկերն (Spectre solaire) եւ լուսադիտակն (Spectroscope) որ Իսահակայ Նեւտոնի գիւտն է՝ 1815ին Fraunhoferի Միւնխիմի հոյակապ լուսաքանին աշխատութեամբ՝ Արեւու կազմութեան ծանօթացուց զմեզ: Այն օրէն մինչեւ այսօր լուսապատկերն երթալով կատարելագործուեցաւ եւ 2000 գիծն՝ այսօր անթուելի է:

Նոյն լուսադիտակն այսօր լուսաւորաց շարժումնքն եւ արագութեան չափն մեզ անհաւատալի ճշգրտութեամբ կը պատկերէ: Իւրաքանչիւր լուսատուի պատկերն բաղդատելով երկրագնալիս ծանօթ լուսապատկերին հետ՝ միոյ միոյ կազմական տարիւրքն

կը հասկընամք: Զրածինն՝ առաջին ծանօթն է. նատրոն, մագնետիոն, երկաթ, եւայլն, հաւասարապէս կ'երեւին:

Սակայն շողշողնեաց լուսապատկերն իր աստիճանաւոր գծերուն կարգը կը փոփոխէ շարունակ. թաւալական շարժման արդիւնքն: Այդ շարժման արագութիւնն անգամ մը չափելէ վերջ՝ լուսադիտակն նոյն լուսապատկերին հաւասարաքայլ հոլովունն կը զանազանէ երկրորդ շարժումէն՝ որ է անհուն միջոցին մէջ եւս կամ առաջ խաղալն բաղդատմամբ Երկրագնտիս:

Կէս դարէ աւելի է այս քննութեանց սկսին. Պ. Պ. Fizeau, Huggins, Miller, Vogel, Christie, Janssen եւ մանաւանդ P. Secchi զբաղեցան եւ գիւռ եւս կը տքնին այդու:

Doppler Fizeauի դրութիւնն առ հասարակ աստեղաբաշխից ընդունելի եղած է: Vogel 1891ին նոր քննութիւններ կատարեց. Young ամերիկացի աստղաբաշխն նորանոր գիւտեր բրաւ. Cornu նոյն տարին հաւաստեց Երկրագնտիս ընթացած ուղղութիւնն. Deslandres բարիդի Դիտարանէն շարունակ նոր ծանօթութիւններ կուտայ. Իսկ երկրագունտն անդադար կը դիմէ գէպ յանհունն, վիթխարի քայլերով կը սահի անծանօթին խոր անդնդին մէջ, գծուած չաւղին վրայէն, առանց երբէք կասեւորու, առանց բնաւ չեղելու, կ'երթայ, կը թռչի: Աստղաբաշխութիւնն ջանադիր է, եւ մաղթենք որ յաջողի գտնել սորս ուղղութիւնն եւ երագութեան չափն:

ՊՈՒԿՈՅԻ ԵՐԻՑՈՒ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՍՐԲՈՒՀԻ ՄՈՆԻԳԱՅԻ

ՅԱՐԳՄԱՆԵՑ

ՅՈՒՀԱՆՆԷՍ Վ. ԱՐԿԵԱՆ

(Շարունակութիւն) (*)

Ուստի Օգոստինոս կը կարօտի արտաքոյ կարգի եւ զօրաւորագոյն օգնութեան մը. եւ որովհետեւ Աստուծոյ ձայնը, իւր հօրը բարի օրինակը, ընտանեկան յարկին խաղաղութիւնը, իւր մօրը առաքինութեանց եւ սրբութեան անուշահոտ բուրմունքները չեն զօրեք, հարկ է թնդացնել անդուստ կրխատարդին տկանջէն վար այն ձայնը՝ որն որ կարող է միայն չարժեղ զանիկայ, եւ առ այս պէտք է որ Մոնիգա իւր որդւոյն զըսնուած վիճակին վրայ լուսաւորուի, վասն զի Օգոստինոս զանիկայ ապահովցուցած է իրեն վրայօք, եւ ինչպէս ամէն մայրերու ալ բնական է, Մոնիգա միշտ անմեղ եւ անթերի տղայ մը կը կարծէ զանիկայ եւ անհոգ կ'ըլլայ, Բայց վերջապէս այն լոյսը Պատրիկոսէ կ'ընդունի, Կան այնպիսի բաներ զորս հօր մը աչքը երբեմն աւելի չուտ եւ աւելի աղէկ կը տեսնայ քան թէ մօր մը աչքը. միայն թէ տակաւին ինքն ալ նորադարձ եւ դեռ թեթեւաբարոյ ըլլալով, իւր որդւոյն ուսմանց մէջ յառաջադիմութեանը վրայ միայն սլանծալով, բանի տեղ չդնէր անմեղութիւնը կորսնցունելուն վնասը, Կուգայ օր մը խնտում երեսով մը լուր կուտայ իւր սուրբ ամուսնոյն թէ Օգոստինոս այսուհետեւ կտատարեալ հասակի մարդկանց կարգը անցած է. զեր ի վերոյ ուրախութիւն մը ցոյց կուտայ՝ ինքզինքը արդէն մեծ հալլ հղած տեսնելով, Բայց Մոնիգա իւր ամուսնոյն բեր-

(*) Տե՛ս Պարիս Ե. Տարի Բէ՛ս 21:

նէն առաջին խօսքը հազիւ թէ կը լսէ, անբացատրելի տխրութեան մէջ կ'ընկղմի։ Մինչեւ այն ատեն բոլոր իւր հանգիստը եւ ուրախութիւնը Օգոստինոսին անմեղութեանը վրայ կը կայանար։ Կատարեալ մարդ ըլլալուն մտածմունքը, կրից արթնցած ըլլալուն վառնգը, զինքը անհնարին տրամութեանց եւ այլալութեանց մէջ կը ձգեն։ «Հայրս, կ'ըսէ սուրբ Օգոստինոս, դեռ երախայ էր, եւ ան ալ քիչ ատենէ ի վեր», ուստի զարմանալու բան չէ թէ որ իւր զաղափարներն ալ աւելի վերը չեն նկատեր. բայց մայրը Աստուածապաշտութեան մէջ արդէն յառաջացած է. «Իւր սրտին մէջ, ո՞վ Աստուած իմ, կանգնած էիր քեզի տաճար, եւ հոն քու բնակութիւնդ հաստատած էիր։ Եւ անոր համար խորին այլալութիւն եւ քրիստոնէալայել վախ մը զգաց գուշակելով այն ամէն վտանգները որ զիս պիտի պաշարէին»։ Ո՛հ ալո՛, ինչ աստուածալայել վախ է սրբուհի Մոնիգայինը. ինչ վսեմ եւ գերբնական այլալութիւն. կը մոռնայ իւր որդւոյն եղական ձիրքերը, զարմանալի յառաջադիմութիւնը, անոր անմեղութեան կորուստը սոսկ մտածելու համար. փափք Ամենակալին Աստուծոյ, ինչու որ նոյնպիսի վախեր սակաւին մեր այս տխուր օրերը բոլորովին աշխարհքէս անյայտ եղած չեն, եւ հիմա ալ անթիւ քրիստոնեայ մայրերու սիրտը կը լեցնեն։

Կը փութայ կուգայ իւր Օգոստինոսը կը գտնայ. եւ հոն՝ կամ իրեն բերնէն ընդունելով խոստովանութիւնը, եւ կամ դուշակելով անոր հոգւոյն վիճակը այնպիսի սրատեսութեամբ մը որ մայրերու սեփական է, գորովալից եւ արտասուական խօսքերով աչքին առջեւ կը դնէ անոր հոգւոյն տխուր վիճակը։

Ստէպ անգամ առանձին տեղ մը կը տանի զանիկայ, եւ հետը ժուռ գալով, կը խօսի իրեն մերթ Աստուծոյ եւ իրեն սղալութեան հաւատքին վրայ, մերթ մաքուր սրտերուն վայելք խաղաղութեան եւ պատուաւորութեան վրայ, մերթ չարութեան սպեղութիւնն աչքին առջեւ դնելով կը յորդորէ զինքը. բայց որչափ ալ ազդողագոյն եւ արտաշարժ են Մոնիգայի խրատները, ինչպէս որ նոյնպիսի պարագայից մէջ ամէն ճշմարիտ հաւատացեալ մայրերու սրտէն բղխածները, Օգոստինոսի վրայ ամենեւին օղուտ մը չեն ըներ. կը սահին անոր սրտին վրայէն, եւ զանիկայ չեն թափանցիր ամենեւին։ Եւ իւր մօրը հետ հակաճառել չուզելով, կարելի եղածին չափ մօրմէն հեռու կենալու կը ջա-

նայ. Մոնիգայի տխուր եւ թափանցող նայուածքը զինքը կը սկսի նեղել:

Օրերով որսի կ'երթայ, առանձին եւ թափառական չըջելով քնականապէս հաղարումէ կ'սորհուրդներ կը յուզուին իւր տասնըվեց տարեկան հոգեոյն մէջ. հետզհետէ ամենավսեմ զգացմունքներէն, հրճուալից ցնորումներէն, աշխարհային ամենավատ խորհրդոց մէջ կ'իյնայ՝ զարձեալ կ'ելլայ, ընկղմելու վրայ եղող նաւու մը պէս, որն որ ալ չկարենալով ուղեւորիլ, հովերու եւ ալիքներու խաղալիկ հղած, կը տատանի անդնդոց վրայ: Երբ որսի չերթար, բոլոր օրը իւր բարեկամներուն հետ կ'անցնէ անպատեհ խօսակցութիւններով եւ խաղերով: Պողոթներէ աւելի ազեղ ինչ բան կայ. որո՞ւն կը ներուի. եւ ոչ իսկ ողորմելի աղքատին, որն որ վերջին ծայր չքաւորութեան մէջ կը գտնուի: Բայց ես, կ'ըսէ սուրբ Օգոստինոս, ուզեցի գողնալ եւ զողջայ առանց հարկաւորութեան, անիրաւութիւնը սիրելուս համար միայն, այդիներուս մօտ տանձի ծառ մը կար, վրան լեցուն պլտուղ. կէս պիշերանց, վրան զի մինչեւ այն ժամը խաղերնիս շարունակեր էինք, ըստ մեր չար սովորութեան, քանի մը անօրէն տղայք գացինք թօթուեցինք, եւ մերկացուցինք ծառը իր տանձերէն, ոչ թէ ուտելու դիտմամբ, ոչ, հապա քանի մը հաս ուտելէն ետքը, բերինք ամբողջն ալ խաղերու առջին նետեցինք. նպատակնիս մի միայն անիրաւութենէ անորոշելնիս էր: Այս դէպքս եւ ոչ իսկ արժանի կը սեպէինք յիշելու թէ որ Օգոստինոսի կողմանէ առիթ մը եղած չըլլար մարդկային ապականութեան վրայ ամենավսեմ վիշխանութեան տեսութեանց. կը ցուցնէ թէ չարը կրնայ սիրուիլ իբրեւ չար. եւ բարոյական խորիմաստ խորհրդածութեամբ մը կը ճառէ անկարգ մտերմութեանց վտանգներուն վրայ. եւ շատ գէշութիւններ կը դործուին՝ կ'ըսէ, բարեկամաց ձեռօք, զոր ինքնիւր զուլս մարդ չկըրնար կատարել: Անկիրթ տղայոց հետ այսպիսի խորամանկութիւններէն ի դատ ուրիշ շատ աւելի յանցաւոր խաղերու եւ խօսակցութեանց դժբաղդաբար կ'ըզբաղի: «Անօրէն ընկերներս, կ'ըսէ, ամէնուն առջեւ պարծնալով կը պատմէին իրենց անառակութիւնները, եւ որչափ որ աւելի անվայել եւ աղտեղի էին յանցանքնին, այնչափ աւելի փառք կը համարէին. ուստի եւ ես ամէնալով անոնց չափ ապականուած չըլլալուս համար, չար ցանկութեանց մէջ կը զահավիժէի, ոչ թէ միայն վրան զի անոնց մէջ հաճոյքս կը գտնայի, այլ որպէս զի ընկերացս առջին

արժանի ըլլալի զովասանաց: Մեղքէն աւելի ամօթալից ինչ
բան կայ, այսու ամենայնիւ արտաքոյ կարգի անկարգութեամբ
մը, յամօթոյ պրծելու համար, որչափ կարելի էր մեղաւոր երեւ-
նալու կ'աշխատէի: Երբոր չէի կրնար չարագունից հաւասար
մրցիլ, այն ատեն կը սկսէի պարծիլ այնպիսի մեղքերու վրայ՝
ըրեւ եմ ըսելով, զոր ամենեւին ըրած չէի, որովհետեւ որչափ
աւելի անմեղ ցուցունէի ինքզինքս, այնչափ աւելի կը խայտա-
ռակուէի, եւ որչափ մտքուր՝ այնչափ աւելի վատ կը կոչուէի:
Ահա ասոնք էին ընկերներս, որոնց հետ Բաբելոնի հրապարակ-
ներուն մէջ վեր վար ժուռ կուգայի եւ թաթխուէի մեղաց տըզ-
մին մէջ:»

Դիւրին է երեւակայել սրբունի Մոնիգայի ցաւոյ սաստ-
կութիւնը. բաւական չսեպէր նուիրելն Աստուծոյ իւր սրտին
անձկութիւնները ջերմեռանդ ազօթիցը մէջ, կը հնչեցնէ՝ նաեւ
անդադար իւր որդւոյն ականջէն վար եռանդուն ազգարարու-
թիւնները եւ ազգեցիկ եւ կորուսմիտ յորդորները, ինչպէս կը
խոստովանի նոյն ինքն սուրբ Օգոստինոս: Օր մը մանաւանդ
զանիկայ առանձին տեղ մը կը տանի եւ հոն «դեռ միտքս է, կ'ըսէ
Օգոստինոս, չատ աղաչելով, չատ պաղատելով յորդորեց զիս որ
ողջխոն ըլլամ, եւ թէ որ բաւական արիութիւն չէի զգար այն
գեղեցիկ առաքինութիւնը սրտիս մէջ պահելու, կը խնդրէր որ
դոնէ յարգեմ դայն այլոց հոգւոյն մէջ, եւ անվայել վարմուն-
քովս չխռովեմ ընտանեաց խաղաղութիւնը, պատիւը եւ միտ-
ւթիւնը:»

Բայց ավստ՛ս արագութեամբ կիրքերը մարդուն հոգւոյն
մէջ կ'ածին, եւ քիչ ատենուան մէջ կը նուաճեն զանիկայ: Այն
սիրուն, մեծահոգի եւ աշխուստ պատանին, որն որ այնպիսի
հաղուագիւտ մայր մը ունի, որ զինքը ճշմարիտ եւ փափուկ
սիրով մը կը խնամէ, հազիւ թէ երից ձայնը կը լսէ իւր սրտին
մէջ, ալ ականջ չկախէր իւր մօրը յորդորներուն, եւ՝ լեզուս
առաջ չերթար ըսելու մանաւանդ թէ կը սկսի արհամար-
հել զանոնք: «Աստուածապաշտ մօրս խրատները, կ'ըսէ, կանացի
շատախօսութիւն կը համարէի, եւ անոնց ականջ կախելը ինծի
պէս պատանւոյ մը ամօթ կը սեպէի: Ահա ասանկով կ'արհա-
մարհէի զանիկայ, իմ մայրս, կամ լաւ եւս ըսելու համար, ըզ-
քեզ, ո՛վ Աստուած իմ, որ անոր բերնովը զուն կը խօսէիր ին-
ծի:» Վերջապէս նոյն օրը Մոնիգայի աչացը վրայէն բոլորովին
կը փարատի այն մշուշը, որն որ կ'արգիլէր սեսնալու Օգոստին-

նոսին վիճակը. ալ կը տեսնայ եւ կը հասկընայ, եւ նոյն վայր-
կեանին կ'զգայ թէ որն է մօր մը առաջին եւ ամենասաստիկ
կսկիծը այս աշխարհքիս մէջ: Ի՞նչ դառն արցունքներ չլծափէր.
ինչ հրաքուն եւ զօրաւոր յորդորներ չտար իւր յանցաւոր որդ-
ւոյն. ի՞նչ հոգեբուղիս հառաչանքներ չարձկէր առ Աստուած
իւր Օգոստինոսին փրկութեանը եւ պաշտպանութեանը համար
զորն որ ինքը ալ ինչ կերպով պաշտպանելն չզիտէր:

Բայց այսու ամենայնիւ քսանը հինգ տարի վերջը Օգոս-
տինոս սոյնօրինակ դժուարին պարագաներու մէջ, իւր մօրը
վարմունքը քննելով, անոր յորդորները, աղօթքները, արցունք-
ներն եւ ժրաջանութիւնը կշռելէն ետքը, կը գտնայ որ Մոնի-
ղա ամէն ձեռքէն եկածը ի գործ չէր դրած իւր որդւոյն խղճ-
մտանքը մեղքէն ազատ պահելու համար: Պէտք էր ընդհատել
բոլորովին իսկ դադրեցնել իւր որդւոյն ուսմունքները, զոհել
անոր ապագայն, քան թէ թոյլ տալ որ անանկ ճամբայ մը բռնէ
յորում անկարելի էր պահել հոգւոյ անմեղութիւնը:

(Շարունակելի)

ԱՌ ԶԵՌՆ

Բ Ա Ռ Ա Գ Ի Ր Ք

ՂԱՏԻՆԵՐԷՆ—ՀԱՅԵՐԷՆ

Ի ՊԷՏՍ ԴՊՐՈՑԱՅ

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐԵԱՅ

Տ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Վ . ՄԻՍՔՃԵԱՆ

ՈՒՍՈՒՑԻՉ ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒԻ ՅՈՒՐԱՆԵԱՆ ԴՊՐՈՑԻ
ՆԻ Ի ՀՌՈՎՄԷԱԿԱՆ ԿՂԵՐԱՆՈՑԻ

Ի ՀՌՈՎՄ

Ի ԲԱԶՄԱԼԵԶՈՒԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆԻ

Ս . ԺՈՂՈՎՈՅ ՏԱՐԱԾՄԱՆ ՀԱԻԱՏՈՅ

1893 — ՌԵԽԲ

ՊՍԿԵՐ տասն է. հինգ օրը մի անգամ կը հրատարակուի

Բաժանորդագրութեան տարեկան գինն է
Կ. Պօլսոյ համար 40 դանեկան
Գաւառաց է. օտար երկիրներու համար
բղրատարի ծախքն ի միասին հաշուելով 50 « «

Խրաքանչիւր թիւ 2 դանեկան

ՊՍԿԵՐԻ խմբագրատունն է ի Բերա , Նեշիլ փողոց
Թիւ 1 , ուր պետք է դիմել բաժանորդագրութեան է. քերթին
վերաբերեալ այլ ամենայն խնդրոց համար :

RÉDACTION DU BADGUERE

Constantinople, Péra, rue YÉCHIL N° 1